

Edicija

Libri plus

FORUM ZA ETNICKE ODNOSE

HERA*edu*

Dr Dušan Janjić
Iz torbe prošlosti koju živimo
REFORMA ILI ŠOVINIZAM
Ogledi o krizi i međunacionalnim odnosima 1987–1989.

Izdavač
Forum za etničke odnose, Beograd
HERAedu, Beograd
www.hedu.biz

Za izdavača
Zorica Stablović Bulajić

Lektura
Vladimir Tanacković

Tehnički urednik
Aleksandar Stanojević

Dizajn korica
Kristina Radovanović

Štampa
Instant system, Beograd

Tiraž
300

Godina
2019.

©2019, Forum za etničke odnose, HERAedu, Beograd

Ovo delo se ne sme umnožavati, fotokopirati ili na bilo koji drugi način reproducovati, u celini niti u delovima,
bez pismenog odobrenja izdavača

Dušan Janjić

**Iz torbe prošlosti koju živimo
REFORMA
ILI ŠOVINIZAM**

Ogledi o krizi i međunacionalnim
odnosima 1987–1989.

HERA^{edu}

SADRŽAJ

Uvodne napomene: IZ TORBE PROŠLOSTI KOJU ŽIVIMO 7

Predgovor: SKIDANJE LAŽNIH NACIONALNIH MASKI 9

I DEO: OTVORENA PITANJA NACIJE I MEĐUNACIONALNIH ODNOŠA

Proces, a ne vlast.....	23
„Nacionalne ekonomije” u teoriji i praksi	26
„Nacionalne ekonomije” kao oblik „ostvarivanja” Nacionalnih (ekonomskih) interesa.....	39
Nacionalni interesi i „samoupravni pluralizam interesa”	43
Podržavljenje pluraliteta nacionalnih interesa	49
„Nacija-država” – fatalne jednačine	53
Nacija u zagrljaju države	58
Jugoslovenski federalizam i nacija.....	63
Aktuelna pitanja iz života jugoslovenskog federalizma	79
Pravo na sudbinu	88
Jugoslavijom protiv periferije.....	92
Ustavna reforma i dve prekinute veze	101

II DEO: JUGOSLOVENSKA KRIZA I NACIONALIZAM

Nacionalističko prisvajanje nacionalnog	109
Bolest našeg veka	115
Govor koji čuti	117
Strah od „stranaca”	119
Nametnuto jedinstvo	124
Energija opasnog smera.....	128
Fitilj svih naših sukoba.....	132
Kosovo - između nacionalizma i razvoja	136
Socijalne i nacionalne „kolone” i mesto nacionalističkih vođa u njima	149
„Legalna politika” prenosi političke u međunacionalne sukobe.....	158

III DEO: REFORMOM IZ KRIZE

Finiš opasne trke	169
Maska „distributivne koalicije”	171
Kriza nalaže reformu	178
Evropa i mi: reforma ili provincializam.....	185

Uvodne napomene:

IZ TORBE PROŠLOSTI KOJU ŽIVIMO

Ovu zbirku čine politički ogledi koji su napisani u periodu od 1987. do jeseni 1989. godine.

Rukopis je predat izdavačkom preduzeću „Oslobođenje“ iz Sarajeva u oktobru 1989. godine. Pre tri decenije.

Od tada je rukopis u „torbi prošlosti“, kako je nekadašnji urednik „Oslobođenja“, publicista i diplomata, Zlatko Dizdarević nazvao svoju veliku i otpornu plastičnu torbu.

U Sarajevu, u predvorju hotela „Holidej In“, sagrađenom za potrebe života, mladosti, sporta i radosti (Zimske olimpijske igre), a pretvoren u širom sveta poznat „ratni hotel“, 15. maja 2017. godine, Zlatko je izvadio rukopis, uredno spakovan u plastičnu foliju. Vratio mi je rukopis sa objašnjenjem koje je pratilo njegovu sudbinu kao i sudbinu ljudi u Sarajevo u ratu i u izbeglištvu u Ljubljani, iz koga su prkosili samim postojanjem, a i tekstovima koje su objavljivali „Oslobođenje“ i Zlatko.

– Ovo mora da je Tvoje i Ti vidi šta ćeš s Tim. Ja bih ga objavio – reče Zlatko.

Preuzimajući rukopis prihvatio sam se i odluke da li i zašto objaviti jedan rukopis koji je nastao pre tri decenije.

U prvi mah odgovor je bio jednostavan: Ne treba ga objaviti. Uostalom, knjiga je izopštena iz svakodnevne kulture ljudi na prostoru bivše Jugoslavije.

Ipak, postoji obaveza prema onima koji su rukopis sačuvali. Postoji odgovornost prema borbi za slobodu, za pravo da žive svoj život u svom domu, a time i prema „životnom putu“ ovog rukopisa.

Ogledi svedoče o dobu u kome su sva tada važna politička pitanja bila otvorena a sve dileme sažete u jednu: reforma

ili šovinizam.

Ogledi svedoče o vremenu u kome su novodolazeći vladari, a najbolji sinovi (deca) starog vremena i režima, one-mogućili miroljubivu reformu i izgradnju demokratskog okvira. Oni su svedočanstvo da je izbor koji je tada načinjen bio nametnut. Onemogućavanjem rasprava i slobode izbora životi ljudi su potčinjeni nabujaloj nacionalističkoj ideologiji. Kao vodeća vrednost nametnuto je brzo i apsolutno preuzimanje vlasti i imovine od drugih. Tako je stvorena klima u kojoj je svaka protuva postajala „demokrata” samim tim što je protiv nekog ili nečega. Posebno je bilo isplativo biti protiv onih koji su te stvorili: socijalizma, života u zajednici različitosti. Biti antikomunista je izjednačeno sa biti demokrata!

Ogledi su nastali u poslednjim godinama mira i svedoče o tome kako su nas odbijanje reformi i prihvatanje šovinizma odveli u vreme ratova. Trebalo je samo godinu i po dana da novodošle demokrate gurnu narode Jugoslavije u mržnju i nasilje. Od iluzija demokratskog rešenja nastalih s prvim višepartijskim izborima i smenom vlasti (1990. godine) do oružanih sukoba (ratova u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini) stiglo se brzo. Ali, izašlo se još nije. Dan-danas, oko 300.000 izgubljenih ljudskih života, preko milion ljudi u izbeglištvu, brojne patnje, snažna mržnja i isključivost opterećuju živote ovdašnjih ljudi. Teško je predvideti da li će i kada ovo nasleđe biti prevladano i to upravo zato što su na vlasti oni koji su u ovim ogledima nazvani „novodolazeći”.

Objavljinjem političkih ogleda nastalih 1987–1989. želim da podsetim i da opomenem da još nismo razrešili osnovnu dilemu: Reforme ili nacionalizam. Dan-danas, moja Srbija se guši u nemoći da ostvari reforme ostvarujući ideje na kojima se društvo ne može održivo graditi i razvija-ti. Te ideje su ideje etnonacionalizma i šovinizma.

Beograd, 1. april 2019. godine

Dr Dušan Janjić

Predgovor:

SKIDANJE LAŽNIH NACIONALNIH MASKI

Danas, pojačano i sve agresivnije ispoljavanje nacionalizma i šovinizma vid je i činilac aktuelne globalne i strukturalne krize jugoslovenskog društva. To je i specifični izraz krize socijalizma ali i opšteg – evropskog i svetskog – procesa „etničkog buđenja”. Nacionalizam i šovinizam nisu slučajne „devijacije”, ili nečiji puki hir.

U odnosu prema nacionalizmu, nema „čistih”, „nevi-nih” istorijskih razdoblja, klasa, grupa, a ni nacija – naroda i narodnosti. Otuda je nužna kritika i radikalna izmena postojećih društvenih odnosa koji omogućavaju i uslovljavaju nastanak, izražavanje i širenje nacionalizma, a posebno šovinizma kao načina i sadržaja zadovoljavanja potreba stvarno postojećih ljudi, grupa i klasa. Za svako socijalističko, pa i za jugoslovensko društvo, to je pitanje o samom osnovnom toku revolucije. Pitanje je otvoreno i samo odgovor na njega omogućuje izlazak iz sadašnje krize socijalizma. Samo tako se može doći do neophodnog novog koncepta i nove prakse socijalizma oslobođenog smrtonosnog okrilja države i njene nevolje.

Aktuelna kriza državnog socijalizma, čija praksa vodi i do najgrubljeg totalitarizma, od Staljinove vladavine preko Crvenih Kmera u Kampučiji i Čaušeskove diktature u Rumuniji, do diktature u Albaniji, samo je potvrda stvarne klasne prirode ovakvih vladavina, koju nije moglo sakriti ni prenaglašeno ideološko prikrivanje iza odrednice „socijalističko”. No, istovremeno to je najsnažnija diskreditacija i same ideje socijalizma. Zatim, rušenje ovih režima ukazuje i na postojanje one druge, pored države, odlučujuće sile moderne istorije - neorganizovanog naroda. Taj narod se svo-

jim činom stavio i nasuprot svevlasti države ali i nasuprot prakse njegove zloupotrebe kroz preorganizovano „događa-nje naroda”. I na kraju, aktuelna kriza državnog socijalizma i padanje takvih režima ukazuje na svu pogubnost nepri-znavanja nacije i nacionalnog pitanja, ma koja nacija bila u pitanju. Ko neće naciju za saradnika, dobija šovinizam za prijatelja. A nacija želeći svoj svestrani razvoj nužno ruši sve aktere takvog, šovinističkog prijateljstva. No, nije to ni lako ni jednokratno dešavanje. Razvoj i šovinizam su procesi, stalno otvorene opcije i za ona društva, nacije koje bi se razvijale ka idejnom socijalizmu.

Jedan od činilaca aktuelizovanja nacionalizma i šovinizma i u nas, danas je u tome što se, u političkoj sferi, država uspostavlja kao sveobuhvatna sila koja svojim delovanjem i uticajem nastoji da prekrije celinu društvenog života. Etatizaciju društvenih odnosa prati obnavljanje ideja i pokreta partikularnosti, te i nacionalizma, čak i onda kada se etatizovanje odvija skriveno iza politike unifikacije i unijaćenja ili iza politike nacionalnog nihilizma.

Kao što se i sama problematika nacije kreće, u modernom građanskom društvu, između univerzalizacije i diferenциjacije, sve do nacionalističkog partikularizma, tako je i njeno promišljanje obeleženo kretanjem između krajnosti univerzalizma i nacionalizma. Ovakvom razvoju nije umaklo ni marksističko mišljenje o naciji. A s obzirom na to da je tendencija dogmatizovanja jedna od osnovnih oznaka savremenog marksističkog poimanja nacije, danas dominantno mesto unutar marksizma zauzima „etatizovano mišljenje“. Otuda odsustvuje, inače nužno, temeljno i svestrano istraživanje, razumevanje, te i kritičko razmatranje koncepcije i prakse „nacionalizacije“ i „šovinizacije“ društvenog života, (nacionalne) države i podržavljenja nacije.

U savremenom jugoslovenskom društvu nacionalno je svedeno na nacionalističku isključivost. To preti da s dnev-nog reda skine pitanje reforme i da ovekoveči birokratsku dominaciju društvom i nacijom. Uz to, narasla nacionalistič-

ka svest i praksa – posebno izražena kroz pokret albanskog nacionalizma i separatizma i, u novije vreme, u narastanju srpskog, slovenačkog i hrvatskog nacionalizma i šovinizma – aktivirala je svekoliki arsenal međunacionalnog nepovereњa, nacionalističkih, šoviništičkih i rasističkih predrasuda i strasti. A strast, u nacionalističkom obliku, ima za cilj izazivanje euforije - stanja potpunog predavanja i podavanja, uz prestanak svakog kritičkog mišljenja i na kraju agresije, koja je usmerena ka poništavanju svake ljudskosti.

Činilac aktuelizovanja ideje i prakse nacionalizma i šovinizma predstavlja i njihova snažna instrumentalizacija, a otuda i njihovo političko opravdanje, legitimisanje kao navodno demokratskih i oslobođilačkih predstavnika nacije i njenih interesa. „Birkanja” između „manje” ili „više opasnog”, „dobroćudnog” ili „zloćudnog”, „izazvanog” ili „izazivačkog” nacionalizma ostajanje je u svetu nacionalizma koji se time, u suštini, legitimiše kao navodno stvarna alterna-tiva socijalističkoj revoluciji, a u nas kao alternativa samoupravljanju. Zapravo, ostvaruju se tesni savezi nacionalističkog i birokratskog viđenja razvoja društva i socijalizma, a sve to na račun samoupravljanja i stvarne nacionalne, političke i socijalne emancipacije ljudi, klase i nacije. Da paradoks ideoološkog skrivanja bude veći, taj se savez može nazivati i „antibirokratskim”, a cilj mu je, zapravo, da produži vladavinu birokratije sredstvima nacionalističkog i šovinističkog okupljanja i zastrašivanja prvo „svog”, a onda i drugih naro-da i nacija. No, u biti, današnja eskalacija nacionalizma, šovinizma i revansizma, svedoči o krizi državносocijalističkog modela. A „birokratski nacionalizam”, koji se iskazuje i kao „unutarpartijski nacionalizam”, osnovno je uporište i žiža nacionalizma i šovinizma u Jugoslaviji. U jačanju ovih modela sažima se sav pogubni rezultat političko-teritorijalnih, birokratskih deoba i političkog voluntarizma, koji su – uz sistemska rešenja put preko kritične granice dezintegracije zajednice i svesti o zajednici.

Za razumevanje svake društvene stvarnosti, te i stvar-

nosti Jugoslavije, jedini plodotvorni put je dijalog. I to dija-log zasnovan na činjenicama i vizijama. Ova napomena ne bi bila potrebna u okolnostima uređenog društva i među ra-cionalnim učesnicima javnosti. Ova napomena je iznuđena pojavom da se javna a posebno politička rasprava sve više odvija i oko činjenica. To znači da se ne poštuje Hegelova opaska da „samo budale raspravljuju o činjenicama”. Odno-sno, kao da je došlo vreme u kome će profit napraviti upravo te „budale” i to tako što će raspravu izmestiti izvan sfere činjenica i dokazivosti u sferu propagandnog – ideološkog sledbeništva vođa – „onih koji su posisali svu pamet ovog sveta”.

Činjenica da Savez komunista ne prihvata neophodnost da, danas, povede široku, pre svega unutarpartijsku, raspravu o viziji društva koju je zagovarao i to što je ona „napušte-na”, samo je pokazatelj da je on samo najšira platforma za proizvođenje novoosvešćenih vođa. Danas se ne može jasno proceniti koliku će cenu platiti društvo zbog toga što su se najortodoksniji staljinisti i dogmate preobrazile u „nacionaliste”. Ali izvesno je da će cena biti visoka i krvava. Samo da podsetim da 1923/1924. godine rasprava u KPJ nije išla mimo rasprava u društvu. Tada su i građanske stranke vodile raspravu o nekim „užim pitanjima” kao što su srpsko-hrvatski odnosi ili mesto Slovenaca u kraljevini SHS. I upravo je to omogućilo da se u teškim vremenima KPJ nađe na strani naroda i istorijskih pobednika – antifašista. Zato ni današnja rasprava ne bi smela da ostane u uskim krugovima vođstva i da se i dalje odvija mimo društva. Izvan SK, a uz aktivno učešće i njegovih članova, pojedinih rukovodilaca i organa, već je uveliko otvorena rasprava o pojedinim „užim pitanjima”: na primer o srpsko-albanskim odnosima, o srpskoj „nacionalnoj homogenizaciji”, o slovenačkom „nacionalnom pitanju” ili „sindromu”, o samobitnosti hrvatskog jezika, o crnogorskoj nacionalnoj individualnosti itd. Mada značajna, ova „uža” pitanja ne mogu se rešavati mimo preispitivanja celine. Moraju se razmotriti problemi u ostvarivanju celine

politike nacionalne ravnopravnosti, odnosno strategije razvoja socijalističkog samoupravljanja i u njemu osnovane nacionalne emancipacije i (među)nacionalnih odnosa. Odla-ganje rasprave je bežanje od saznanja istine. Samo bi ovakva rasprava omogućila da se postojeća, često neosmišljena ili teorijski nedovoljno konsekventno izvedena, razlikovanja i sukobljavanja ne razrešavaju pritiskom stihije i „vanrednih stanja”, „logikom” frakcijskih borbi u Savezu komunista niti dnevno-političkim kompromisima.

Unutar neprevladanog monolitnog etatističkog koncepta socijalizma, koji obeležava stalna borba oko monopolja birokratske vlasti i porazni učinci decentralizacije etatizma, neracionalna i neefikasna „dogovorna ekonomija”, nekompetentna izvršno-upravna regulativa birokratskog voluntarizma, monopolistička i nedemokratska politika, ne može se pronaći stvarni izlaz iz krize.

Zarobljenost real politikom oslonjenom na prošlost vlasti KP-SK Jugoslavije, a sve više i „neraščišćenim računima” iz istorije naroda u Jugoslaviji predominantna je oznaka društvene svesti. Snažno je nastojanje uspostavljanja „lažne simetrije” u ocenjivanju opasnosti od separatizma ili od unitarizma kao i mogućnosti njihovog suzbijanja. Real politika i „lažna simetrija” nisu saveznici promena, te ni reformi. Jedino principijelno rešenje je u stavu da su svi nacionalizmi, u suštini, isti, a da, u datim okolnostima i u datoј sredini, pojedini oblici nacionalizma mogu biti izraženiji, aktivniji, kao što je to, danas, albanski separatistički nacionalizam. Tačno odmeravanje snage nacionalizma i rizika koje on nosi je relevantno za taktiku političke borbe, ali ne može biti valjan osnov za određivanje strategije. Nužna promena strategije zahteva spoznaju realnosti društva, svih nacija, a posebno svoje nacije.

Od značaja za razumevanje sadašnjeg trenutka, ali i ukupnog iskustva Jugoslavije, te i aktuelizovanja problema razvoja (među)nacionalnih odnosa, kao i jačanja nacionalizma, jeste njena stvarna, pluralistička struktura. To se odno-

si na njenu državnu složenost, zbog koje i jeste federacija, ali i na etničku, kulturnu, socijalnu, klasnu i drugu raslojenost samog društva.

Slika složenosti stvarnosti u oblasti (među)nacionalnih odnosa pokazuje da ovi, danas, u pojedinim svojim segmentima, poprimaju obeležje sukoba. To se iskazuje kroz političke ili ideoške sukobe pojedinih republičkih rukovodstava ili kroz republičko-pokrajinske sukobe. Zatim, kroz ovakve sukobe u samom Savezu komunista, ali i kroz nacionalističke „ekscese”. U svakodnevni život, u odnose među ljudi, uvlače se i šire razne predrasude, podozrenja, zebnje i strahovi i to upravo po liniji navodne ili stvarne nacionalne ugroženosti. Sve to, u krajnjoj liniji, ima uporišta u društvenoj i posebno u političkoj i ekonomskoj krizi koja je dovršena u gubljenju perspektive o mogućnosti razrešavanja društvene krize, u gubljenju nade da će biti bolje i da će potrebe ljudi biti zadovoljene. Kada se tome doda i političko i ideoško-propagandno usmeravanje ka navodnom razrešavanju krize preko uskih i međusobno suprotstavljenih programa i kroz (među) nacionalne sukobe, stiču se svi uslovi da se kriza, frustriranost, nezadovoljavanje potreba prevedu isključivo na ravan nacije i (među)nacionalnih odnosa.

Postojanje nacija nije samo po sebi hendikep niti je više-nacionalnost sama po sebi izvor sukoba. Radi se, uvek, o postojanju dubinskih ekonomskih, klasnih i drugih sukoba koji se prelivaju i u domen međunacionalnih odnosa. U Jugoslaviji se to prelivanje odvija, posve zakonomerno, i zbog toga što je nacija, odnosno „nacija-država” u obličju republika i pokrajina, u poslednjih dvadesetak godina, postala osnovni delatni okvir političkog, ekonomskog i svakog drugog stvaralaštva i organizovanja. Zato je sadašnji trenutak Jugoslavije i trenutak prepoznavanja i uklanjanja lažno nacionalnih a stvarno šovinističkih i etnonacionalističkih karakternih maski. To nije isto što i uklanjanje nacionalnih ili drugih po-sebnosti i razlika, kako svaki pokušaj rasprave o različitosti-ma, i to posebno nacionalnim, naziva novogovor šovinista.

Taj novogovor je zapravo instrument sveta ideološke propagande, sveta u kome argumenti i činjenice ne vrede, a vlast kao put ka novcu postaje prva vrednost. Vlast i novac se nameću kao svetanja nacionalnog. Ali nemaju pravo svi na tu svetinju. Najpre se isključuju „unutrašnji neprijatelji“ ili „nacionalni izdajnici“ koji, doduše, pripadaju istoj naciji, ali ili ne žele ili ne mogu da prihvate ideološki monopol novodo-lazećih. Posebno, oni koji ukazuju da su novodolazeći talog starog društva, bivši politkomesari, staljinisti i bezbednjaci. Naravno, svetinja našeg nacionalnog isključuje druge etnici-tete i druge nacionalisti.

Aktuelna društvena situacija i u njoj snaženje nacionalizma, te i šovinizma, otvara brojna pitanja.

Prvo je pitanje o poimanju socijalizma kao besklasnog, beskonfliktnog društva. Da bi se kriza potvrdila kao pogo-dan društveni i politički milje za angažovanje raspoloživih stvaralačkih potencijala revolucionarnog „raspleta“, neophodno je oslobođenje od sada vladajuće „logike“ po kojoj se društvo posmatra kao društvo već postignute potpune kla-sne, međunacionalne i druge harmonije i sklada.

Socijalističko društvo je klasno društvo nastalo u po-rama građanskog društva. Ono ne može biti uspostavlje-no samim činom i procesom političkog preuzimanja vlasti i ostvarivanjem političkih zahteva socijalističke revolucije. Ideologija „beskonfliktnog socijalizma“ i „rešenog nacionalnog pitanja“ izraz je revolucionarnog romantizma, ali i instrument ostvarivanja i opravdanja socijalističke revolucije i vladajućeg klasnog i političkog položaja nove političke elite. Rešavanja nacionalnih pitanja dugotrajni su i složeniji procesi nego što je preuzimanje političke vlasti i njeno organizovanje kroz i preko „nacionalne“ države.

Drugo, otvoreno je pitanje mogu li se - intervencijama u politički sistem, u postojeće institucije i „pravila igre“ – nacionalni sukobi i njima razbuđena energija preusmeravati u pravcu razrešavanja sukoba i stvaranja novih vrednosti u oblasti politike i ekonomije, kao i u kulturnoj i duhovnoj sfe-

ri, ali i u izmeni klasno-socijalne strukture. Objektivna prepreka da se to učini bez dubokih i bolnih reformi je u tome što današnje jugoslovensko društvo nema kristalizovanu socijalnu strukturu, sa jasnim socijalno-klasnim podelama. U društvu postoji preplitanje linija socijalnog razlikovanja i socijalne segmentacije, ali ne postoji demokratski okvir koji bi omogućio iskazivanje postojećih potreba kroz jasno artikulisane interese, što podrazumeva i politički pluralizam. Dakle, jugoslovensko društvo, po nizu osnova interesno podeljeno, uključuje i pristajanje na određen oblik političkog pluralizma i u oblasti ideja, ali i u institucionalnoj sferi. U takvim okolnostima, svakodnevno jača proces homogenizacije u naciji, odnosno proces pristajanja uz aktuelnu vlast ili njima bliske novozborce a navodno zarad nacionalnih interesa. To uslovjava izostajanje društvene reforme, a time i stvaranje pretpostavki za održivi razvoj. Tako se nacionalna homogenizacija, nužno, pretvara u process sveopšte ideoološke, političke, pa i društvene konfrontacije. Na delu je sveopšta borba za vlast koja se, s jedne strane, valja po ulicima, a s druge, što je posebno opasno, skriva iza nacionalnih okupljanja i sukoba. I kad je borba za vlast unutar nacije završena ili je proglašeno da je „uspešno dobijena”, tada se, za nerešavanje aktuelnih privrednih, političkih i drugih problema krivac nalazi isključivo u drugoj naciji. Sve to čini da jedino priznato određenje čoveka postaje ono nacionalističko – ali ne i nacionalno albanstvo, srpstvo, hrvatstvo, slovenstvo, itd. Svi drugi kriterijumi – socijalni, idejni, politički, ver-ski, obrazovni, kulturni, starosni, polni i tome slično – prestaju da važe, odnosno priznaju se samo u meri u kojoj su izražavanje nacionalizma. Radikalni izraz politike etnonacionalističke homogenizacije je zahtev za tzv. nacionalnim pomirenjem. Reč je o težnji da se nacionalistički, šovinistički redovi zbiju, da se izjednače oslobođitelji i izdajnici, anti-fašisti i fašisti, nedužni i zločinci. To nužno vodi u (među) nacionalne raskole, u nesloge, pa i u konfrontacije tragičnih razmara. Stožer takve homogenizacije, koja teži da bude sve-

opšta (ideološka, kulturna, politička, ekomska itd.), jeste birokratska nacionalna država. Savez komunista nije izvan toga procesa, već je njegov glavni motivator i predvodnik.

Snažna je tendencija da se politika okrene isključivo naciji, da se predstavi kao jedini i sveopšti zaštitnik njenog interesa, da bdi nad „zaokruživanjem nacionalnog kultur-nog prostora”, političkog i ekonomskog suvereniteta. Zato i zalaganje za „nacionalnu samobitnost i državnost” sve češće i žešće odzvanja s partijskih tribina i iz javnih glasila. Izu-zetna osetljivost prema nacionalnom, i popustljivost prema „svom” nacionalizmu a potpuna ravnodušnost prema demo-kratskom i humanom uz bučnu viku o „tuđem” nacionaliz-mu postaje temeljna oznaka duhovne i političke situacije. U toj situaciji moguće je da se ubrza proces „etatističkog či-šćenja”, ne samo na Kosovu, mada je on tamo najdrastičniji i najprovidniji. Logika nacionalističkih i drugih deoba sve više jugoslovensko društvo udaljava od samoupravne soci-jalističke demokratije i od same ideje asocijacije slobodnih proizvođača. Bilo bi pojednostavljeni i neprimereno stvar-nosti tvrditi da je već ukupna politika Saveza komunista u ovoj oblasti praktično demantovana. Mnogi principi, na primer: princip nacionalne afirmacije i emancipacije; prin-cip nacionalne ravnopravnosti; princip samoopredeljenja do otcepljenja; princip federalizma i princip razvoja Jugo-slavije kao državne i društvene zajednice, predstavljaju još uvek neprevladani korpus ideja i političkih ciljeva, vredno-sti. Međutim, na dnevnom redu je osnaživanje tih principa i na njima zasnovane prakse, ali i preispitivanje politike na-cionalne ravnopravnosti. Ovo preispitivanje može biti razvi-janje nacionalne ravnopravnosti, samo ukoliko se proteže i na preispitivanja koncepcije i prakse nacionalne afirmacije i emancipacije u socijalizmu.

Princip ravnopravnosti je – u kontinuitetu postavljanja KPJ/SKJ prema nacionalnom pitanju i njegovom rešavanju pretvorenom u valovitu politiku s Titovim dolaskom na čelo KPJ, 1937. godine – apsolutni princip. Sva rešenja, u nor-

mativnoj i institucionalnoj sferi, moraju, kao sredstvo, biti podređena tom principu. Po ovom principu broj pripadnika nacije ili narodnosti nije odlučujući činilac, ni ekonomska snaga date nacionalne zajednice ne može biti osnov za privilegije, niti su to neka „stečena”, istorijska prava kao ni stvarne ili izmišljene zasluge itd. Podrazumeva to i neprihvatanje nacionalne diskriminacije i „deoba” nacija na „male” i „velike”, „istorijske” i „neistorijske”, „manje” i „više vredne”.

Princip nacionalne ravnopravnosti utemeljuje ravnopravnost u demokratiji. To podrazumeva i odgovarajuću ekonomsku sadržinu. Međutim, praksa podučava da je ovako utemeljenje nacionalne ravnopravnosti izostalo. Zato je danas na dnevnom redu i preispitivanje odnosa nacije, nacionalne emancipacije i njene „ekonomske osnove” i to sa stanovišta konsekvenčnosti razvoja tržišne ekonomije. Otvoreno je pitanje izrastanja republika (i autonomnih pokrajina) u glavne državno-političke faktore, posebno od 70-tih godina do danas, i jačanja tendencija identifikovanja republike (i autonomne pokrajine) sa nacijom i narodnošću, čime je po-meren naglasak sa nacionalne ravnopravnosti na ravnopravnost republika i autonomnih pokrajina. To jača težnje da se ekonomska ravnopravnost tumači kao republička (odnosno pokrajinska) ekonomska samodovoljnost. Dakle, kao autarhičnost (samodovoljnost) koja je praćena lokalnom autarhičnošću (samovlašćem) uz istovremeno cvetanje različitih regionalističkih ideologija (često nacionalističkih, separatističkih) koje bi trebalo da racionalizuju ponašanje reprezentata navodno socijalno-klasno neizdiferencirane nacionalne (republičke) države, odnosno (pokrajinske) poludržave.

Ostvarivanje politike nacionalne ravnopravnosti načelno izložene, na primer, i u „Programu Saveza komunista Jugoslavije” omedeno je, danas, svevladajućim rascepom između norme i stvarnosti, između proklamacije i akcije. Zato je i odgovor na izazove sadašnje krize i budućeg razvoja. Jedna od uporišnih tačaka razvoja je operacionalizacija politike nacionalne ravnopravnosti u demokratiji u naciji i u

odnosima među nacijama. Pri usmeravanju društvene ener-gije ka razvoju, ka stvaralaštvu, nacionalne i druge razlike postaju činioci stvaranja, konkurenције i samopotvrđivanja ljudi i nacija. To, pak, zahteva od svih političkih subjekata, a posebno od Saveza komunista, da kroz stalno kritičko preis-pitivanje razvijaju svoj idejno-teorijski i praktično-politički stav prema dvema „konstantama”.

Prva je da višenacionalno društvo može biti stabilno i razvijati se samo ako, istovremeno, napreduje i svaki njegov deo. To ne znači jednakost u svakom detalju, već nemirenje sa društvenim stanjem koje stalno iznova proizvodi nezadovoljene potrebama i, na tome, svest o sebi – dakle i o svojoj naciji – kao gubitniku.

Drugo, u svakoj konkretno istorijskoj situaciji, mora se suočiti s tom situacijom i osobenostima razvoja svake od nacija i svake od članica federacije i pronalaziti primereno rešenje odnosa između centralizacije i decentralizacije.

Dosadašnja politika koja je pre svih bila politika Saveza komunista, kao ustavno-pravna praksa, poput je klatna koje se kreće iz jedne u drugu krajnost, od unitarizma do sepa-ratizma. Otuda se i postavlja pitanje da li je Jugoslavija, do sada odista, pojmljena i usvojena i kao federalna država i kao globalna društvena zajednica. Da li se federacija razvija-la kao oblik državne zajednice ali i kao zajednica – zajednica.

U periodu posle 1980. godine i previše je znakova koji upućuju na nerazumevanje toga da je federacija uvek i ono što je postignuto u nacionalnoj emancipaciji pojedinih naroda i narodnosti, ali i zajednica svih njih. Pri tome, nacional-na emancipacija ne može, kao što je to uglavnom sada, biti samo proglašenja bez stvarnog sadržaja. Ona se mora, u praksi, potvrđivati i kao oblik sa konkretnim sadržajima po-litičke i socijalne emancipacije ljudi i njihovih kolektiviteta.

U cilju očuvanja i razvoja jugoslovenske zajednice valja otvoriti raspravu o principu i strategiji razvoja Jugoslavije kao državne i društvene zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti, slobodnih i ravnopravnih ljudi.